КАЗЕННИЙ МЛИН

(Розповів Мартин Химуля)

Давня се річ: мабуть, літ сорок тому буде. Довелось і мені під зеленим верхом ходити 1: цілих шість літ простаршину-вав та вже ж і клопоту набрався стільки, що й забожитися — так не гріх, що на шість волових гринджолів під рубель не вмістив би. Ну його к бісу те старшинування!..

Я з батька тесля-ремісник, не те щоб великий, а так собі: сякий-такий майстер, а трісочки бували. Як дзвіницю в нашій церкві будували, так я на утлі правив. А дзвіниця в нас лепська: хто чужий чи їде, чи йде поуз неї, гляне і похвалить... Еге! Було в руках ремесло, та бур'яном заросло! Майстрував би собі й досі, коли б громада не була напосілася на мене та не виперла мене на старшину, прямо коліном виперла... Чого не робив: і просився, і молився, страх як не хотів,— та хотінь приневолив! Звісно, копа переможе й попа.

Старшиную я рік, два — нічого: люди не нарікають, громада не жене чмелів на мене і начальство не дуже таранів гонить... Не без того, що інколи гаркне, 'і за все: я, мовляв, і сніп, і перевесло, і лопата, і помело. Марудно було... Звісно, сам і синиця, і западня, і вовк, і вовківня... Ну його! Нікому не зичу і не раю під полум'ям ставати: часом дмухне так, що й осмалить.

Гаразд! Старшиную собі. Навесні якось прибігла з округа летючка. Летючка — щоб ви знали — се такий штафет був. Коли що шпарко припече, зараз і летючка: напишуть, значить, в окрузі бумагу, припечатають до неї перце і пустять. Летить з нею чоловік верхи, і день і ніч не спочиваючи, не оглядаючись, вихром курить. Прибіжить до тебе, хоч би й опівночі було — збудить, хоч би вмирав — підійме. Прибігла ота летючка... Писар читає... Еге! Дій його честі!.. Се не те, що мете, а те, що

зверху йде!.. Новий єнорал їде! По всіх селах їхатиме і нашого не мине... Так щоб ото в розправі було чисто-пречисто, громада щоб напоготові стояла, а старшина вибіг назустріч йому аж на саму межу, доки сягають землі нашого села...

Ну, тут уже нема що ворожити... Ніколи вже по опеньки ходити... Зараз дівчат, бабів з половини села в розправу: "Чепуріть! — кажу їм.— Щоб так було, як на Великдень". Заходилися. Пішла така сутанія, наче в пеклі: стелю й стіни шпарують, білять; поміст миють, шарують; бовдур хутрують; стріху підстригають; гній з повіток вивозять; двір і задвірок вимітають та піском висипають... За два дні прибрали, причепурили... Стало в нашій розправі наче у віночку: долівка, наче віск, жовтіє, стеля така весела, наче сміється, немов та дівчина на вінкоплетинах, а стіни — то були такі коряві, наче сухоребра коняка, а тепер такі привітні, наче молодиця з першими пирогами... Аж дух на них радіє!.. В дворі потрусили лепехою, наче в Клечану неділю2... Любо й глянути, і так гарно пахне... І панотець наш Максим причепурився... Він у нас школою правив, так і йому велено ждати єнорала, і він ряску нову мусів пошити... Він у нас і небоязкий був, та хіба на смілого собаки не нападають?

— У мене,— каже,— за вухом не свербить, а все ж єнорал московський, не наш брат... Хоч не вкусить, так злякає. Та ще не знаю, як його зустрічати:

— Сього вже,— кажу йому,— я тим паче не знаю... Як там у вас показано по требнику, так і чиніть.

— У требнику,— каже,— такі случаї не прописані.

— Значить: трудна річ.

О. Максим поїхав до благочинного. Той сказав:

— Стрічати єнорала треба з проскуркою. Ждемо. Кажу до писаря:

— Кують у мене ковалі...

— Ох, і в мене в голові, наче в млині! — каже він.—' Як почне таранів гнати...

— Олії не виб'є! — шуткую я.

— Олії не виб'є, а в ушах лящатиме...

— Не журіться,— вмішалася моя жінка,— теляти ще не бачили, а вам уже вовк увижається...

— Мовчи, бабо, не твоє мелеться!

Ждемо. Прибіг окружний — нічого! Походив, подивився, понюхав... Току ногами не місив.

— За тиждень,— каже,— приїду з єнорал ом!

Ми ще раз долівку хвощем вишарували: дівочих рук і спин не жаліли — нехай же й вони тямлять, яка то цяця єнорал!

А в суботу увечері знов летючка: "їде!" — щоб до світу був я на межі!

А бий тебе сила небесна! І виспатися не дають!

Наказав я, щоб громада була напоготові, сам прибрався, верхи на коня і на межу. Вартую під вербою. Вже й світ, а його нема. А мене на сон так і тягне... Всю табаку вже винюхав... Аж ось в обідню годину — бачу: курява стовпом котиться по шляху. Я тоді на коня. Зирк — окружний біжить попереду. Я коня під боки та навзаводи! Прибіг

поперед усіх до розправи, з коня — скік! І стою біля шляху проти громади.

Виліз той єнорал... Таким індиком іде до громади. "Здорові були!" — промовив так як слід, по-людськи, тільки що голос у нього такий густий, хоч лопатою горни... Ходить, руки за спину — чи воно в нього там засвербіло, чи то вже йому так призначено: руки назад — не скажу.

У громаді на самому переді стояв Євтух Цимбалистий, чоловік високий, огрядний, голова гола, наче коліно, а вуси, немов грива в коня. Єнорал став проти нього, впився в нього очима — а очі у нього такі гострі та верткі, наче дзига. Які у вас нужди єсть? — питається.

Цимбалистий на лихо не дочув,— йому саме тоді одно вухо заложило,— не дочув і каже:

— Може, в кого й є... Село наше велике... Не можна, щоб у кого не було нужі... А що до мене, так бог крив — щотижня голову мию. А про других — байдуже, не відаю.

Окружний, як почув, почервонів, наче калина, перелякався. Бачте: єнорал про "нужду", а Цимбалистий йому про "нужу" — підбіг до єнорала і каже:

— Сей козак глухий, недочуває.

Тоді єнорал одступйв трохи вбік та й знов:

— Кажіть: які у вас нужди є? Люде мовчать.

— Чого мовчите? Кажіть, не бійтесь! Я за се нічого! Люде мовчать. Він тоді як гукне, наче з бочки:

— Говоріть!

Хтось уже з громади і промовив:

— Кажіть, кому треба. А другий хтось:

— Мені не треба.

— Не треба! А де сей "не треба"? Виходь сюди! — гукнув єнорал.

Цимбалистий знов ні до ладу, ні до прикладу, а як то кажуть: "нате й мій глек на капусту!" — не дочув як слід, а гадав, що єнорал кличе до себе Єлисея Нетребу, та й каже:

— Де вже, пане єнорале! Не вийде Нетреба... Ще позаторік дуба дав!

— Я не про дуба, а про нужди питаюся! Розумієш ти чи ні? — крикнув єнорал.

Цимбалистий і каже:

— От ви про що!.. Про нуждиі Нужди у всякого є: кому хліба, кому до хліба, кому солі, кому дьогтю...

— Се не громадські нужди! — перебив його єнорал.— Ви мені таку скажіть, щоб усім щеміло од неї!

— Отаку! Таких найбільше єсть. От хоч би й рекрутчина сама: од неї всім щемить — і батькові, й матері, і сестрі, й братові, і жінці, й дітям. Коли од неї визволите, за се вам і дітям вашим од усіх нас навіки буде дяка!

— Се не моя воля! — одповів сердито єнорал.— Про се нічого й речі знімати!

Цимбалистий тоді знову своє:

— Вже, пане єнорале, де свербить, там і почешеш, де болить, там і торкнеш. От би й од податків треба пільги, й од одбутків...

Бачу я, що Цимбалистий от-от на самий пень наїде, та вже й киваю й моргаю на нього, а він не йметься, мне язиком, наче баба лемішку в макітрі... Ну, думаю, тільки ти мене підведи під млин, я тобі очі промию... Я ж собі про який млин? Се так говориться, коли хто не до ладу язиком меле, а на-віжений Євтух і справді з'їхав на млин!

— От,— каже до єнорала,— і на мливо в нас, крий боже, яка веїлика нужда! Влітку вітри сплять, вітряк не повернеться, вергай жорнами!

Єнорал на те:

— То тим, що у вас вельми низькі вітряки. Будуйте на високих стільцях, у чоловіка заввишки, он як на Литві.

Цимбалистий знов попустив язика:

— На Литві, паночку, і хрущ — м'ясо! Литвин і дме, й кує, й шиє, й пере, а спитайте в нього — то й не тямить, що робить. Ми не Литва. Нам би треба водяного млина... І річка у нас є, й на воду вона багата.

— То річка казенна! — перебив окрулсний. Цимбалистий і тут не змовчав:

— Зроду-звіку — божа вона! Єнорал наче зрадів:

— Бачу, що се справді у вас велика громадська нужда. Добре, буде у вас млин!

На коней і поїхав.

Я перехрестився обома руками та подякував Всевишнього, що не вмився юшкою й зуби цілі.

Минуло літо й осінь. Саме якраз на Водохреще г мчить нечистий приказ: людей і підводи постачити, дерево вивозити... Казна будуватиме на нашій річці млин!

Он воно що вийшло з тої сириці, що Цимбалистий жував! Що ж?.. Добрий млинок — божий дарок! Тільки смуток його знає: хто правитиме тим млином?

— Хтось од царя,— каже писар,— коли казенний млин, то вже не інак, як так.

Еге! А людям доки що мороки прибуло: своє кидай, а на казенну роботу йди!.. Та вже ж! Не можна й казні не помогти: хто ж на неї й робитиме, коли не ми?

Вивезли дерево. Навесні, на саму похвалу 4, приїхав окружний, німця якогось привіз до нас і каже:

— Отеє той, що млин будуватиме, так слухайте його, робіть, що скаже!

Заходився німець коло млина. Нагнали йому людей, наче на панщину. Будують. Вивели вже клітку, взялися, за снасті. Бачу я, щось воно наче не до ладу: клітка нова, а кривиться, наче стара баба позіхнути збирається... Кажу я німцеві:

— Щось воно тому млинові наче боком лізе...

Він засунув у зуби люльку, смокче її, блимає очима, сидить проти млина, мне свої сліпаки, наче собачка в човні. А я знов до нього:

— Клітка крива... Палі нерівно повбивали — камінь об камінь чіплятиме!

А він на те:

— Цень-день-телевень! — пирскає слиною та мне губами, наче швець шкуру, нічого не розбереш, що він плете,— тільки й уміє: "карош", "карош". А що воно за "карош" — не знаю я. Бачу, що з нього тами майстер, як з мого теляти стрижча!

Він то й раднійший косити, та нема кому коси носити... Бачу, так що ж, коли "карош, карош!"

Мовчу. Думка в мене така: його начальство приставило — то й нехай! А то вмішаюся, та ще не в ті ворота заїду... Цур йому!

Спорудили той млин. Люде раді: от, думають, на жнива ще й намелеш, жорна спочинуть. Жіноцтво наше аж молиться та благословить єнорала... "Тепер,— кажуть,— жорна за двір!"

Саме ото перед дев'ятою п'ятницею5 в середу й пустили той млин уперше. Гуде! Страх як гуде — немов чотири вітри у великому лісі. Гуде — та не меле, тільки шеретує.

Німець той — Лембик Кирилович — се ми його так величали, а суще його ймення не таке було: походило трохи на Лембик, та не Лембик,— бачить, що з рукава в скриню сиплеться не борошно, а шеретоване зерно, похитав головою, губу одкопилив та й гукає:

— Заставте воду! Спиніть млин, треба камінь осадити! Осадили.

— Пускай!

Пустили, камінь об камінь як черкне, як заскиглить! Господи, твоя сила! Десь, мабуть, у другому селі чутно було...

— Застав! Застав! — знов репетує.

Ходить німець біля скрині, смокче люлечку, а не знає, що діяти. Я бачу, та мовчу. А люде зараз на глум всячину видумують:

— Не по нашій воді млин! — каже одно. А друге глузує та радить:

— Салом каміння підмазати!

— Не салом, а коли б смальцем із жар-птиці! Той знов глузує:

— Смальцем поскоромиш, а от коли б медом!

— Та ще коли б тим, що з папороті бджоли наносили!

А я все мовчу. Лагодив той Лембик Кирилович, лагодив, нарешті втретє пустив. З-під каміння аж іскри сиплються — та таки змолов. Не багатечко того, а розчину б стало. І те гаразд.

Узяв німець коней та в округ.

За кілька день вертає до нас, окружного везе й комісію.

— А що старшина? Добрий млин? — питається в мене комісія.

Я собі на умі: знаю, що той млин будувався, як на мертвого шиють,— та не моє діло; а вголос, смикнувши думкою, я сказав:

— Добре буде, як добре молотиме.

Окружний набрав з скрині борошна в жменю й питається в мене:

— Се він молов?

— Все ж ніхто як він.

— Нащо й ліпше! Пречудесно! Наче на сито просіяне, хоч паску печи!

Він борошно хвалить, а комісія каміння, й кажуть: —

— Се такий млин! Такий млин, що й не сказати!

— Так і треба! — каже окружний.— Бо й грошей же велику силу в нього впхали!.. Як на твою думку, старшина, що млин коштує?

— Святий його знає! — кажу.— Коли б на свої гроші, то б і знав, а то на казенні... Та ще за німецьким приводом!.. Се вже велика рахуба...

— Одначе, як гадаєш?

Я сюди-туди, як би його не вскочити в напасть,— кажу:

— Мабуть, за тисячу перескочило...

— Тю-тю! Голова! Насилу в п'ять обійшлося! Похвалили млин і поїхали, й німець той з ними. Тільки ми

його й бачили! Хитрий Лембик! При комісії не пустив млина!

На Полупетра 6 посвятили млин, звісно, щоб куций, буває, не шкодив. На посвятини приїхав помічник окружного. Він і каже:

— Тепер нехай громада приймає млин на свої руки та мірошника вибере.

— Отеє так! — думаю.— Отеє доїхали!.. Се все Цимбалистий такого нам накоїв — нехай же він сам тепер той млин приймає, доглядає й мірошникує...

Громада як почула — руками й ногами!

— Цур йому! Пек йому, тому млину! Молоти будемо, а за догляд не беремось. Як се можна! Коли б він ще людський був, а то казенний! Нехай йому те та се! Не хочемо! Хоч ви нам що, хоч і "сікуцію", а не хочемо!..

— Ви ж прохали єнорала! Казали, що вам млина бракує! — усовіщає громаду помічник окружного. А громада своє:

— Не наш кінь, не наш віз — не нам і поганяти.

— Та через що ж ви цураєтесь?

— Ми не цураємось, а за догляд не беремось. Молотимемо в ньому, дякуватимемо єноралові й усьому начальству дай боже доброго здоров'я, тільки визвольте од догляду, не вводьте в напасть!

Помічник окружного довго вовтузився, та ні просьбою, ні гризьбою не скрутив громади. Тоді й каже:

— Не берете млина — хоч мірошника дайте!

— Де ж ми його в бога візьмемо? У нас такого чоловіка нема. Тут абикого не можна! Ще коли б на який поганенький вітрячок, то, може б, хто й одважився мірошникувати, а на таку озію, на таку німецьку штуку треба такої людини, щоб і в неї голова була з ковальський міх, а щелепи з криці...

Минули жнива, а млин стоїть... Мірошника нема.

Після Пречистої7 прибіг знов помічник окружного, каже:

— Казна над вами вмилувалась: ослобонила вас од догляду за млином і ще й мірошника свого дає,— тільки меліть!

І справді привіз до нас якогось плюгавенького чи лит-винця, чи москалика.

— Отеє,— каже,— вам мірошник, а отеє книжка — нехай старшина записує, скільки чого змелеться.

Я так і обімлів, як се почув.

— Милуйте і жалуйте! — кажу.— Як я записуватиму, коли я не втну "ні мну, ні тну"?.. Людина я темна, неписьменна.

— Нехай писар: се його діло.

У мене наче камінь з шиї впав, на печінках полегшало; подякував нищечком богу, що зняв з мене ту нахабу... А писар і собі змагається:

— Не розірваться ж,— каже,— мені надвоє! І в розправі пиши, і в млині пиши... Як його одними руками?

Помічник окружного радить його:

— Хто нестиме чи везтиме зерно до млина, нехай спершу заверне до розправи. Ти його запишеш, даси квиток до мірошника — от і все.

Цимбалистий досі мовчав, а тут наче його ґедзь укусив, вихопився, немов шершень з дупла, і каже до помічника:

— Так воно, паночку, незручно буде! Розправа на одному кінці села, а млин на другому! Не до ладу людям забиватися та час зводити:

— Мовчи! — та ні з сього, ні з того лулусь його по щоках. Роби як велять! — гукнув до писаря, а сам на бричку та "паш-ш-о-о-о-л!".

Мірошник той почепляв на ретязі ключі од млина, аж чотири ключі, привісив їх до пояса, ходить з ними, наче коновал з своїми причиндалами, та закликає людей у млин молоти. Люде кинулися з клунками.Бі розправи чисто тобі буцім ярмарок... Марудно писареві: все пиши квитки та давай! З ранку до обіду давав, аж упрів, наче за ручкою.

По обіді спочив я та й думаю: ке лишень, навідаюсь до млина, яке там мливо. Приходжу. Батечку мій! Вода аж реве, каміння гуде, а з рукава цілісіньке зерно плине, борошна й близько нема! Народу й у млині й на греблі такий тиск, що ніде й курці носом клюнути. Регіт, сміх, глузи такі, що й не сказати! А мірошник той дзигою бігає, почервонів, засапався, лютує, а люде ще гірше прикладають:

— Отеє млинок! Отеє дарок!

— Млинок то й нічого, та вода густа!

— Не в тому річ, що в хаті піч, а в тому, що мірошник полов'яний!

— Мірошник що? Його діло: пустив, підкрутив і сів! '— Еге! Сядеш — наче в гречці!

— Помаж каміння медом!

— Підбий клина!

— Перехрести каміння! Глузують, а литвинець бігає та:

— Вот-с бяда! Вот-с бяда! Мене аж жаль за. нього взяв.

Бачу я, що він такий розумний, наче Беркова ярмулка, й кажу:

— Чоловіче божий! Не за своє ти діло взявся! А він ще й питається:

— Євта пачаму?

— Тому, що твій батько молов не віючи, мати пекла не сіючи, а ти поїв не ріжучи. А знаєш ти, нащо в коня голова?

— На те, що без голови не можна.

— От неправда! На те, щоб посторонки не спадали... Застав свій млин, не переводь нам води! З твого млива не їсти нам хліба, а воду нам збавиш, то й риба подохне. Застав!

— Не можна,— каже,— коли приказано, треба молоти. Чи хоч, чи не хоч, а перескоч! Проти приказу начальства не йди!

— Коли так, мели собі! Мені тільки води шкода. По-моєму, як мати погано орати, то ліпше випрягти. А про те — мели!

— Не руш його,— озвався Цимбалистий,— нехай людей забавляє...

Сіли ми на колоді, табаки понюхали, вигадом послухали та й розійшлись. Люде за клунки та й собі з млина. Регочуться.

Вранці нащого мірошника й вода вмила. Довго про нього й чутки не було. Млин стоїть... Ми вже й забули про нього. Аж ось окружний прибіг, та ще не сам, а з якимсь судовиком з губернії, довідатися запевне, чому млин не слухає начальства, чому не хоче молоти? І мірошник той з ними вернувся. Цілий день ходили коло млина. Судовик,-що з губернії, тільки головою крутить,— бачу я; препогано крутить... Зараз і видно, що він знає, де миші дірку прогризли.

— Занапастили,— каже,— гроші! Треба каміння зняти, квітку виважити, шестерню нову...

"Еге,— думаю я,— в нього всі клепки дома... Сей маху не дасть!"

Увечері сіли вони чаювати в розправі, покликали й мене. Окружний мій такий добрий та м'якенький, наче восковий, частує мене й каже:

— Я чув, Мартине, що ти добрий майстер?

— Ат, нібито!

— По правді кажи!

— Заступильно витешу...

— От і брешеш! Ти ж на дзвініці углом правив?

— Коли-то те було!

— Ось послухай мене: наймися млин полагодити! Я так і зумився.

— Де-таки,— кажу,— мені за таку річ братися? Се ви глумитеся з мене.

— Ні,— каже,— от хрест святий, коли неправда! Я довідався, що з тебе добрий майстер, так чом же тобі й собі не заробити, й начальству не вгодити?

— Начальству,— мовив я,— з дорогою душею готов би, та в чому іншому... А се страшне діло, не на моє копито чоботи.

— Се ти начальством нехтуєш!..

— Крий мене боже! Нехай мене се та те, коли я що таке! Тому не беруся, що боюсь, а для начальства все готов... Опріч сього...

Він мене знов частує та:

— Коли любиш мене, берись за млин!

— Ні,— кажу,— шинкар як любить п'яницю, а доньки за нього не оддасть.

І одпекався.

Приходжу додому, сів за вечерю... Чи взяв ложку борщу, чи ні — двері рип... Суне той мірошник. "Чого се воно!" — думаю собі.

— Добрий вечір! — каже.— Хліб-сіль!

— їмо, та свій! У рот носимо і тебе до гурту просимо! Присіло й воно до столу... Борщ так уплітає, аж за ушами

лящить. Слово по слові й почало воно зводити річ на млин. Я слухаю, а воно все йде до того, щоб я найнявся млин полагодити.— "Гм! — думаю собі.— Чого се вони на мене намагають? Тут щось непевного є..." І до сина:

— А на, Степане, семигривеника та примчи нам кварту! Думка в мене така: загалуню отеє литвинча, то воно, може,

розв'яже собі язик. І не помилився... На моє вийшло.

По чарці, по другій — литвинча мені й виложило як на долоні.

— Так | і так,— каже,— як заходився отой палатський губерець рахувати, то вирахував, що на те, щоб привести млин до діла, треба найменше дві тисячі карбованців. Окружний тоді як заголосить: "Бога побійтеся! Що се ви кажете! Як се можна! Та коли ви єноралові подасте таку рахубу, він мене з світа зживе. Мені тоді й Сибіру мало! Прямо живим у землю лягай! Скаже: куди дивився? Значить: заодно з німцем казенні гроші переводив, казну дурив, царського добра не пильнував... Що я тоді казатиму?" Губерець на те й каже: "Так що ж зробити?" А окружний благає його: "Одпишіть до єнорала, що тут усього лагодження рублів на двадцять, а лишень заходу багато, бо іржа камінь обложила". Чи чув хто таке: "ржа камінь обложила". Зроду не чувано; от же благає окружний та й благає, щоб іржу ту написати, а тоді каже: "Я зо всіх своїх волостей майстрів зжену та із своєї кишені яку сотню докину. Шкода не моя... Та що вже! Аби лихо-тихо... Справді, треба було ліпше доглядати мені за німцем..." Губерець і каже до нього: "Звісно, пожалуєш ухналя, то й підкову згубиш..."

Я собі отеє все й намотав на вуса.

Отож вони й справді вивели таке, що іржа камінь обложила!

Минула зима. Навесні приходить і до нас оповістка, що в окрузі будуть торги на лагодження млина, так щоб, хто охочий найнятися, йшов на торги. Ціну за лагодження поставлено: одну сотню карбованців, а на торгах, значить, візьметься хтось ще дешевше... "Е-е! — думаю я.— Не проведеш ти нас! У тебе мудра голова, та й у мене вона не повстяна!" Зараз я до Цимбалистого:

— Се,— кажу,— твоя розчина, ти й міси! Сідай, чоловіче, на коника, метнися по селах, буцімто наймита шукати, та остережи людей, щоб не йшли на ті торги. Цур їм! Нехай не сподіваються з жука меду їсти!

Гаразд. Ждемо, що буде. Торги призначено на четвер після провід 8. "Ну,— думаю собі,— побачимо, кому випало цокнутися о мазницю головою..." Думаю, а сам нікому нічичирк, тільки Цимбалистому... Навіть і жінці ні слова, бо моя Настя, хоч і знає, як плахту підперезати, а все ж таки й у неї не який, як жіночий язик,— треба із нею обережно, бо сказано: на конину в полі, на жінку в домі не сподівайся ніколи...

Добре — та не зовсім!

У вербну неділю9 увечері лежу я собі в господі, а надворі темнота така, хоч око виколи, і дощ тюжить, немов з відра ллє.

— Лаштуй,— кажу,— жінко, вечеряти та швидше спати, щоб світло марно не горіло!

Тільки се промовив: чую: бов! бов! — на ґвалт. Зирк я в вікно — полум'я з-за греблі так і шугає, й шугає! Я за шапку та туди.

— Еге-ге! Казенний млин палає!

Господи як горіло! Аж страшно було дивитися. Я на людей:

— Гасіть!

Кинулися — де тобі! І приступити не можна! До тла все згоріло... Тільки палі осмалені лишилися. Каміння так у воду й шубовснуло.

Ми й не жалували. Думали: господь напасть з нас зняв. Отже, не вгадали! Як набігло до нас начальство: й окружний, і помічник його, і становий, і ще хтось з ними, та як узялися стежити:

— Чого млин згорів? Люде кажуть:

— Того, що зайнявся. Вони знов:

— З чого зайнявся?

— Ні з чого ж, як з огню. Вони знов:

— Де огонь узявся?

Де та де, де та де? — та як пішла гаспидська тяганина, то не один раз упріла у мене чуприна.

Потягали мене — мати моя божа! За що мене? Чим я прогрішив? Кажуть: "Твій недогляд!" Свят, свят, свят! Хіба я в млині мірошником був?

І слухати не хочуть!

— Ти на те старшина! Повинен за всім пильнувати!

Куди тільки мене не тягали! І в округ, і в земський, і в повітовий суд, і в палату — думав: душу з мене витягнуть! Потягнуть отеє та й ну лякати мене Сибіром. Лякають, а я з переполоху коли не телицю, то лошицю, а то й паровицю по боку... Умилостивляться трохи:

— Ми тебе, Химуле, жаліємо,— вболіває окружний,— коли б кого іншого, ми б давно вже в Сибір запроторили, а тебе шкода нам. Та коли ж не наша воля, треба винуватого знайти... Не з неба ж упав огонь, та

ще під дощ: хтось підпалив. А то казенне добро! Чому ти вартових не ставив коло млина?..

Отак! Добре вони мене жаліли! Пожалів вовк кобилу, лишив хвіст та гриву — то так і вони мене, доки не зсадили і з коня, і з вола, і з воза. Коли б ще трохи, то були б і з грунту зсадили, з хати б виперли були, та вже був тут один панок, той заступився за мене: взяв та все чисто списав до самого міністра. А міністер і написав до єнорала:

— Годі вам варити з чоловіка воду! Коли взяв чорт батіг, нехай йому і пужално!..

Тоді мене ослобонили.

Отак я до злиднів достаршинувався, все через Цимбалистого та через той гаспидський млин. Цур йому!

А все ж моя думка й тепер така, що ніхто, як оте литвинча підпалило млин. Звісно, не без того, щоб... та вже нехай їх бог там судить.

Добре, що тепер нема тих сіпак окружних та помічників їх... Хоч і тепер, правду сказати, на селах ладу — коту на снідання не стане.

1 Довелось і мені під зеленим верхом ходит и...— Сільські старшини (війти) на Україні в XIX ст. носили шапки з зеленим суконним верхом.

2 Клечана неділя — зелена (русальна) неділя; восьма неділя після Великодня.

3 Водохреще — церковне свято богоявления, яке відзначається 6 січня за старим стилем. Те ж саме, що Йордан. У цей день в певному місці на річці відбувається свячення води, що пов'язано з християнською легендою про хрещення Ісуса Христа у воді річки Йордан (знаходиться в Передній Азії, впадає в Мертве море). Свячена під час Йордана вода

вважається цілющою, нею зокрема кроплять скотину, щоб не хворіла, окроплюють людське обійстя.

4 ...н а саму похвалу приї ха в...— Субота п'ятого тижня великого посту.

5 ...п еред дев'ятою п'ятнице ю...— Православна церква відзначала дванадцять так званих іменних п'ятниць, прив'язаних до головних свят року. Тим, хто дотримувався цих дат, обіцялись якісь особливі переваги, що випливали із змісту свята, якому передувала та чи інша "п'ятниця", або були запозиченням із сфери народних прикмет чи забобонів, котрі прив'язувались до того чи іншого дня або пори року. Дев'ята п'ятниця передувала церковному святу Кузьми і Дем'яна (Кузьминки), яке відзначалося 1 листопада за старим стилем. Тим, хто дотримувався цієї п'ятниці, обіцялась охорона в дорозі, убе-реження від муки, зубного болю.

6 Полупетра — церковне свято, що відзначається ЗО червня за старим стилем.

7 Пречист а,— Мається на увазі перша Пречиста — церковне свято успіння Богородиці, що відзначається 15 серпня за старим стилем.

8 Проводи — Фомина неділя, друга після Великодня, день поминок померлих родичів, що відбуваються на могилах померлих.

9 Вербна неділя — неділя напередодні Великодня.